

SZEMLE

VESZPRÉMY LÁSZLÓ—KELENIK JÓZSEF—HERMANN RÓBERT—
—BENCZE LÁSZLÓ

KÖRMEND A HADTÖRTÉNELEMBEN

Körmen di Füzetek, Új Sorozat, 11. füzet

(Körmen d, 1992. 346. o.)

A Körmen di Füzetek új sorozatában eddig megjelent tíz kiadvány már éppen elegendő súllyal tanúsítja a helytörténetírás új erőre éledését. S hogy ebbe az áramlatba nem feltétlenül lokálpatriotizmus ragadhatja kiváló kutatóinkat, hanem a „genius loci” — természetesen az okos mecenaturával vállvetve —, annak kiemelkedő példája a legújabb tanulmánykötet is. Ezúttal a város százados hadi históriáját szedte csokorba négy neves (had)történész, s amennyire korszakuk forrásanyaga és irodalma engedhette, igyekeztek nagyobb összefüggésekbe is beleillesztve felvázolni Körmen d „inter arma” életét.

Veszprémy László arra utal, hogy már a római időkben fontos utak — köztük a Borostyánút — metszéspontjába került az ekkor még csak települécsírként említhető hely és környéke. A honfoglalás, majd árpádházi uralkodóink korában ugyancsak fontos ÉK-DNy-i, nagyrészt az ókori vonalvezetést követő utak (Olasz út, Katonák útja, Német út) közelében egyre jelentősebb lehetett a majdani város szerepe. A védelem szempontjából még kis jelentőséggel bíró helyszínek minden esélye megvolt arra, hogy a kereskedelmi vonzásokörzetek hatósugarában jegyzett településsé váljon. Erre 1238-ból utal az első okleveles adat, majd 1244 már a körmen di hospesek kiváltságait hozza.

A legelőször felépült torony környezetében kis erősség is kialakult, amely a Kőszegiek birtokaként a szomszédos osztrák hercegi erődemonstrációk tanúja lehetett. Az Anjou-érában Kör-

men d fontossága egyre nőtt, s mint királyi birtok, már várkastéllyal is bírt. Magánföldesúri kézbe időlegesen csak Zsigmond regnálása folyamán került, de súlya nem csökkent. Az okleveles források hézagossága miatt csak annyi bizonyos, hogy I. Ulászló idején ismét királyi birtok, s Mátyásnak is megért annyit, hogy 1459. április 7-én a város közelében fontos, de vesztes csatát vívasson hadvezére, Szentmártoni Nagy Simon, valamint Frigyes császár és szövetségesei serege között.

Veszprémy írását, hasonlóan az őt követőkhöz, hasznos térképmelléletek és forrásszemelvények teszik teljessé.

Kelenik József élvezetes stílusában a hódoltság kezdetétől 1711-ig taglalja a korszak körmen di vonatkozásait.

A település első, jelentős erődítési munkálatai 1533—44 között folytak, de ez még nem jelentette azt, hogy a város hadszíntérré vált volna. A török elleni védelem második vonalában, a szultán hadainak hatósugarában mégis sok szenvedést kellett kiállnia a végvidéknek számító térség lakosságának, s erre Kelenik számos példát hoz fel. A város csak a török vazallus Bocskai seregeitől szenvedett súlyos károkat. 1609—11 között a vár felújítási-bővítési munkálatai után ismét életre kelt a helység, de 1621-ben, Bethlen Gábor hadjáratai idején újból hamuba omlott. Nyugalmasabb időszak csupán 1630-tól köszöntött be, ám a helyi katonaság állandó martalékharcokban őrlődött.

Az 1650-től hajdúváros Körmen d — s ezért az ellenreformációval is meggyűlt a baja — mozgalmas életéhez a

szerző ismét számos adalékkal szolgál. A legjelentősebb hadiesemény az 1664-es körmendi csata, amelynek fontos szerepe volt az offenzívába lendülő Köprülü Ahmed visszaszorításában. A magyarországi „reconquista” azonban még mindig szinte elviselhetetlen terheket hozott, amelyeket csak a Rákóczi szabadságharc hadieseményei szárnyaltak túl. Gr. Esterházy Antal kuruc generális 1709 február végén csak a Battány-várkastélynak kegyelmezett meg, amikor a város védőit lerontatta.

A szerző kiválóan szerkesztett, szemléletes függeléke (egy-két kisebb olvasati figyelmetlenség említhető csak meg) a tanulmány értékét, ha lehet, még tovább emeli.

Bencze László, mint a szerzőkvartert doyenje, két írással is kirukkolt, a forrásinség ellenére szokott igényességével.

Elsőre Körment 1712—1847 közötti hadtörténetét tárgyalja, amelynek legjelentősebb meghatározói a török elleni délvidéki hadjáratok, Mária Terézia háborúi, valamint Franciaország, s vele szemben a folyton változó koalíciók küzdelme.

A település az átvonuló hadak elartásából, valamint a katonaállításból vett ki nagy részt. A szerző ennek során ismerteti meg olvasóját a kor hadkiegészítésével és hadszervezetével. Közben természetesen követhetjük a vasi-körmendi hadfiakat a cs. kir. lovas- és gyalogezredekben az Operencián is túlra, valamint a vármegye színe-javát is láthatjuk a nemesi felkelés soraiban. A számtalan, ennek ellenére fontos adat megemésztését Bencze élvezetes csataleírásai teszik lehetővé. Mindezt távolabbi vidékekről, hiszen Körmentet, mint hadiesemény, csak Napóleon 1809. évi nyári betérése érintette közvetlenül. A fényképek, térkép-vázlatok itt sem maradnak el.

Hermann Róbert a várost 1848—49-ben érintő eseményeket részletező tanulmányában osztja meg ismereteit olvasójával.

A nemzetőrség és a honvédség szervezése a Dráva-vonal védelmében, majd Jellačić ellenében, nem volt zökkenőmentes a központ által kiküldött biztos, Csány László erőfeszítései ellenére sem. Hermann szoros kronológiában részletezi a térség politikai és hadiesemé-

nyeit, különös figyelmet szentelve a honvédsereg felállításának. Körmentet 1848 őszén és decemberében csupán az újoncozás, valamint a magyar csapatok vonulásai érintették, Perczel számos mulasztása ellenére.

A téli, császári offenzíva, s Nugent csapatainak ténykedése sem jártak súlyos harci cselekményekkel. Ugyanez volt a helyzet a tavaszi hadjárat során is, hiszen Vas megyének az ütközőzóna szerepe jutott. Döntő változást Haynau 1849 június végi támadása hozott, amikor a város Dondorf őrnagy kezére került, s kezdetét vette az ostromállapot.

A szerző Okmánytárát, térkép-vázlatait, szemléltető képeit a helyiek számára talán legbecsessebbel, a körmendi honvédek névsorával is kiegészítette.

Bencze László második nekirugaskodásával Körment 1850 és 1945 közötti hadtörténetét ismerteti meg velünk, annak tágabb összefüggéseivel együtt. A neoabszolutizmust, s a konszolidáció korszakát a város viszonylagos békében élhette meg, de az általa a 48. cs. kir. gyalogezredbe adott rekruták sorsa ismert 1859-ből és 1866-ból. A szerző itt is megragadja az alkalmat, hogy a Monarchia (ezen belül a cs. és kir. ill. m. kir. haderő) hadszervezetével, s annak személyi-anyagi vonatkozásaival megismertesse olvasóját — kitérve a változásokra is.

Részletesen tárgyalja az első világháború vágóhidjaira vitt vasi és körmendi tisztek és bakák sorsát, s taglalja az országos jelentőségű események: forradalmak és ellenforradalom, s a konszolidáció történéseit.

Bár a szerkesztő a kiadvány borító-mint a térségnek, s a városnak közvetlenül is a legnagyobb veszteségeket okozó katasztrófák, érthetően tágabb teret kapnak. A tanulmányt számos fotó, valamint a hadak útjává vált területen az eligazodást segítő térképek teszik teljessé.

Bár a szerkesztő a kiadvány borítóján és impresszumában nem emeli ki külön. *Ravasz István* adalékai a magyarországi harcok befejeződéséhez igen hasznosan egészítik ki az előző írást. A legnagyobb értéke a kis gondolat-

gyűjteménynek újszerűsége mellett az, hogy szerzője a terep bejárásával rengeteg energiát fektetett vállalkozásába.

Az értékes tanulmánygyűjtemény egyetlen szépséghibája az, hogy Hermann Róbert írásának végén, annak

rezüméi közül csak az orosz nyelvűt találjuk, míg Bencze László 2. tanulmányának kivonatát ennek helyén ismét olvashatjuk angolul és németül.

Lenkefi Ferenc

HILLER ISTVÁN

PALATIN NIKOLAUS ESZTERHÁZY

Die ungarische Rolle in der Habsburgerdiplomatie 1625 bis 1645

(Böhlau Verlag, Wien—Köln—Weimar, 1992. 146 o.)

Az utóbbi évek elitkutatásai során a történészek érdeklődése az Esterházy-családdal kapcsolatban is megnyilvánult. Az érdeklődést fokozta, hogy ez esetben nagyszerű kutatási lehetőségek vannak a szerencsére gazdagon megmaradt családi levéltári forrásokra tekintettel. Az Esterházy-család európai jelentőségéről ugyanakkor nem kell szólni, annyira nyilvánvaló ez, elsődlegesen éppen hadtörténelmi téren, az oszmánellenes harcokban való több évszázados példamutató részvétel miatt. Ugyanakkor ezzel rendületlen királypártiság, ha úgy tetszik, Habsburg-hűség járt együtt, ez pedig újabb és újabb elismeréseket eredményezett és a család egyre feljebb emelkedését segítette elő. A német-római birodalmi fejedelmekkel azonos magasságra jutás, az ezzel párosult óriási birtok és kivételesen magas méltóság nem eredményezett elidegenedést, hanem éppen jelentős mecénási tevékenységgel a magyar művelődéstörténetben is kivételes szerepvállalással járt.

Hiller István a család felemelkedését megalapozó Esterházy Miklós nádor történelmi szerepének bemutatására vállalkozott, mégpedig azt a két évtizedet választva ki, amikor, nádorságának csúcán, a magyar arisztokrata a Habsburg-birodalom külpolitikáját illetően is jelentős szerepet játszott. E mind- eddig kutatatlan terület feltárása rendkívül jelentős, hiszen mód nyílik arra,

hogy a szerző betekintést engedjen, milyen lehetőségei voltak a birodalmi szintű ügyek befolyásolásában az udvarhú magyar arisztokrácia tagjainak, és ezáltal mit tehettek hazájuk érdekében az ország három részre szakadt állapotának idején. Jelen munka azonban a tekintetben is rendkívül jelentős, hogy mindeddig nem készült el a nádor átfogó életrajza, csupán számos kisebb, bár fontos dolgozat, így ez az első valódi monografikus megközelítés e jelentős történelmi személyiséggel kapcsolatban. Az életút zenitjét jelentő utolsó két évtized feldolgozásával e mű így meghaladja Salamon Ferenc és Szalay László félbemaradt életrajzi kísérletét és Csapodi Csaba, majd Péter Katalin inkább tudományos népszerűsítő jelleggel elkészített életrajzát. A továbblépést a feldolgozásba ezúttal először bevont forrásgyűjtések tették lehetővé, különösen a diplomáciai iratok feldolgozása.

Jelen feldolgozás, még tovább lépve, azért is kiemelkedő jelentőségű, mert még a Habsburg-birodalom egészével kapcsolatban is hiányzik e történelmi korszak monografikus diplomáciatörténeti feldolgozása, bár a számos kisebb publikáció segíti az elsődleges eligazodást. A szerző így ezért arra kényszerült, hogy bevezetőben felvázolja a feltárt korszakban az európai diplomácia rendszerét, miközben azt emeli ki, hogy ebben az időben születtek meg az al-